

DOKUMENTUM - VAGY FANTÁZIA

(HOZZÁSZÓLÁS A RÖVIDFILM-VITÁHOZ)

Eredetileg csupán annyi volt a szándékom, hogy az Oberhausenből küldött előző cikkemet kiegészítsem néhány általánosabb tapasztalattal. Ezt az általánosítást azonban most helyénvaló kiszélesíteni, csatlakozva a rövidfilmekkel foglalkozó újabb cikkek egész sorához, s egy újkeletű vitához, amelynek pusztán léte is mindenképpen kifejez valamit a műfajban feltűnt új, izgalmas jelenségek-ből. Gondolunk itt konkrétan »a nyers valósághoz való visszatérés«-re a filmművészetben (Filmvilág, 6. szám, Almási Miklós cikke: »A néző mint társszerző«), az »elesettség«, a »rejtett, szoktatott kamera« közelgáltban jelentőségénél nagyobb izgalomra egész filméletünkben, legfőként a rövidfilmek kétségkívül újuló világában.

Nem tekintem feladatommak, hogy vitatkozzam Almási Miklós érdekes cikkének minden pontjával, ahol vitathatónak tartom, s alátámaszom, amiben szerintem igaza van (részben saját cikke fő gondolatával elmenttben). Nem lényeges ez azért sem, mert Bernáth Lászlónak a lap legutóbbi számában közreadott érveivel, közülük mindenekelőtt a legfőbbel, egyetértek: rövidfilm és játékfilm viszonya alakulásának folyamatában a főtenenciát az utóbbi években magam is abban látom, hogy a rövidfilm tanult, s vett át

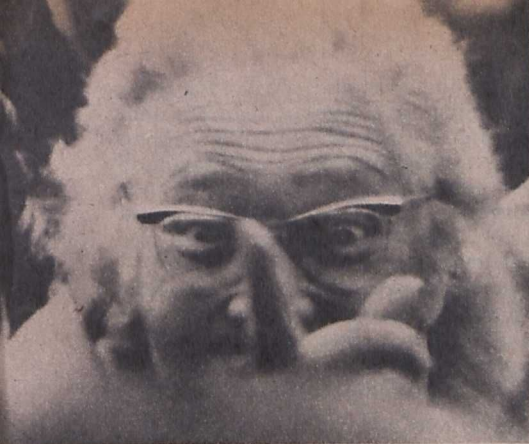
(helyesen!) sokat közlésmódban, kifejezési eszközökben a játékfilmtől — nem pedig fordítva.

Visszatérő jelenség egész művészeti életünkben (fiatal költőink stílus-törekvései, a pécsi balett esete tipikus példa rá), hogy előbb merőben újnak kiáltunk ki valamit, ami természetesen nem előzmény nélkül való — majd oktalan fordulattal fitymálva állapítjuk meg, hogy nincsen benne semmi új, hiszen már ez és amaz megelőzte. Itt is valahogy a dialektika hiányzik a mérlegelésből — s valami hasonlót érzek most »a dokumentumszerű film honfoglalásával« (Almási cikkéből) kapcsolatban is. Egészében sem beszélhetünk efféle honfoglalásról, s kivált nem beszélhetünk ma. Akkor már sokkal aktuálisabbnak érzem mára vonatkozóan Nemes Károly egy évvel ezelőtt tett találó megállapítását (Filmvilág, 1962. 10. szám), aki »nem jelentéktelen eltolódás«-ról beszél »a dokumentumfilmek és a játékfilmek határán«, megállapítva: »...ezek a jelenségek a filmművészet egész területén hatnak... Mindezek tehát összefüggő és nem véletlen változások.«

Végeredményben is milyenféle változás megfigyelésére nyílt alkalmam az elmúlt esztendőök rövidfilmjeinek áttekintésével?

»Egy hajó születése«, J. Lomnicki lengyel rendező filmje

Két kép az »Állatkert«-ből. Bert Haanstra alkotása

Két éve Oberhausenben már bőven érződött annak a folyamatnak a hatása, hogy a rövidfilm mind véglegesebben a filmművészet tényleges műfajává válik, ismeretterjesztő, effektív dokumentáló karaktere mindinkább háttérbe szorul, gyakran teljesen eltűnik, s a félreismertetetlen esztétikum válik fő jellemzőjévé. (Természetesen mindörökké megmarad a filmnek egy rögzítő, dokumentáló jelentősége is — ez azonban most nem tartozik ide. Mégis, a legjelentősebb filmek akkor még erősen magukon viselték a tárgyilagosságot illusztrálás jegyeit — a »szép«-nek, az érzelmi megfogásnak, a művészi meglepetésnek a vonásai tán valamennyire másodlagosnak voltak mondhatók.) Persze, itt sem abszolútumokról, inkább jellemző arányokról beszélünk. A francia Jean Herman »Actua-Tilt«-je, a lengyel

Kazimierz Karabas »Muzsikusok«-ja, az amerikai Phil Lerner filmje »Hadd játsszak a magamén« elég markánsan képviselik ezt a jelleget. Az »Actua-Tilt« ugyan már messzszé eltávolodik bármiféle dokumentatív jellegtől, s annak ellenére, hogy nagymértékben dolgozik »ellesett« képekkel, az említettek közül legközelebb esik a »kitalált«, az eszmetársításokra, érzelmi konzonanciára stb. építő játékfilmhez.

Jellegében ez utóbbival rokon az amerikai Morton Heilig méltán jóhívrúvé vált rövidfilmje, a »Futószalag«, amely tavaly az első díjat nyerte Oberhausenben (szocialista országok akkor nem indultak). De már a többi jelentékeny film között bajos kimutatni a sokat emlegetett tárgyilagosság mozzanatait. Ugyanezt mondhatom a tavalyi bergamói fesztivál filmjeiről. »A mágus« (Tadeusz Makarczynski, Lengyelország), a fanyar humorú »Igazság« (Ante Babaja, Jugoszlávia), vagy a pesszímista, de nem érdektelen »Rohanás« (Jack Kuper, Kanada) egyértelműen kitalált, játékfilmszerűen szerkesztett művek, víziók, hangulatok, szubjektív, elvonatkoztatott gondolatok film-megfogalmazásai.

A világerőért sem szeretnék most meg én túlozni, s igazam csökönyös bizonygatására kiragadott képet adni. Természetesen említhetném a holland Bert Haanstra zseniális

»Trotin Trotiras« spanyol rövidfilm. Rendezője Antonio Mercero

»Zoo«-át, a francia Mario Ruspoli filmjét, az »Elmebajosok«-at, és így tovább, ahol a rejtett kamerának nagy a jelentősége, s a dokumentumjelleg (az utóbbinál) dominál. Túl-ságosan is messze vezetne azonban annak részletes elemzése, hogy még a dokumentum jegyeket hordozó filmek közül is kizárólag a legigényesebb esztétikai eszközökkel élőknek van jelentőségük. Nagyon is egyetérték Almásával abban, hogy »csupán a rendezettség egy új formájával« van dolgunk — persze az »új«-at itt is kellő viszonylagosságában felfogva.

Alkalmas ez a pont, hogy átvált-sak az idei oberhauseni tapasztalato-kra. Itt azután már egyértelművé válik, uralkodik a víziókat, ötleteket, nehezen szavakban foglalható érzel-meket, humoros ideákat megfogal-mazó irányzat — a rövidfilm művé-szi, »novellisztikus«, nem pedig do-kumentáris jellegű arcvonásai raj-zolódnak ki erőteljesen. S hadd te-gyem hozzá, mert fontos: a közön-ségre ezek a filmek hatnak jobban, Almási »társszerző«-elmélete a leg-kevésbé sem igazolódik.

Kezdem a visszajáról. Volt termé-szetesen bőven olyan film — köztük jelentős —, amely erősen él az el-lesés módszerével, impressziókat rö-gzít stb. Jellegetes képviselője ennek a stílusnak a dán Jörgen Roos, aki-nek a filmjeit a magam részéről na-gyon élvezem. A közönség »társszer-zőség«-éről azonban (a vitatott cikk-ben használt értelemben) vajmi fo-nák volna beszélni e metóduossal kapcsolatban. Közönség legyen a tal-pán, aki követi Roos asszociációs rendszerét. Beszélgettem vele: »Egy dróton lógunk« című sajátos kitű-nő filmét — amellyel azt kívánja ki-fejezni, hogy az ember, legkülönbé-lyebb életkörülményei ellenére, ha-sonló örömeket és bánatokat él át mindenütt —, négy hétig vette fel és nyolc hétig vágta, tizenkét-szeres anyagból. Hol van hát itt már a tényleges »valóság« — sokkal inkább asszociációnak, legfőként pedig vál-tások, vágások rendszerének művé-szetével van dolgunk, mindenben hasonlóan a játékfilmhez. Ugyanez elmondható a soktekintetben vég-

kép. követhetetlen »Twist Parade«-ról (ugyanaz a francia Jean Herman készítette, aki két évvel korábban még a játékfilmtől kicsit távolabb eső »Actua-Tilt«-et. Sőt ezúttal »A puskák« címen valóságos kisméretű játékfilmmel is jelentkezett). A szá-mottevőbb filmek közül tulajdonkép-en igazán »valóság-hatásokkal« csak »A magányos fiú« című kitűnő kana-dai film dolgozott (Wolf König és Roman Kroitor műve) — persze, ez is bonyolult gondolati ötvözetben.

A győztes lengyel műsor újabb da-rabjai, a gyenge francia műsor jobb művei, a rossz német műsor á-tól a zett-ig, s általában a fesztivál más-más szempontból figyelmet érdemlő alkotásai mind a víziók (nem lázál-mok, hanem művészi fantáziák), a valósághoz nem közvetlenül, hanem művészi áttételekkel kapcsolódó ideák világához tartoztak. Oda, aho-vá — cikkem sommázó gondolat szer-int — tartozniuk kell.

A gondolatmenet — amelyet álta-lánosítva haladtam — megismétel-hető hazai relációban. Erre bőve-ben nem térek ki. Csak annyit: a »Cigányok«, Sára Sándor és Gaál István kimagasló dokumentumfilmje kétségkívül a dokumentálás legma-gasabb színvonalú filmes módszerei-vel készült, a »tárgyilagos« valósá-got véve maga mellé segítőtársul. Ami azonban szimpla megoldások fölé emeli az egészet — az itt is tisz-ta filmművészet, amelyhez a néző éppenséggel göröngyösebb út vezet-i el, ha »társszerző« kíván lenni, igazi élményeket akar átélni. Többi jelen-tős új rövidfilmünk (az Oberhausen-ben is nagy sikert aratott fiatal Sza-bó István, továbbá Gábor Pál, Ko-vács Zsolt és a többiek mostanában sokat emlegetett munkái), azonban egyéni látomások, fantáziák, gondo-latok tömörülése kis, művészi film-novellává.

Azt hiszem, s úgy tapasztalom, hogy a rövidfilm sok — és kivétel nélkül éleltekpes — útja közt ez a főútvonal.

RAJK ANDRÁS